

## Szakmai záróbeszámoló

### A „Marginalizáció és immobilitás: a habitus dinamikája” című NKFIH (124455) posztdoktori kutatáshoz

Kutatásvezető: Németh Krisztina

#### *Tartalmi rész*

A posztdoktori kutatás a Virág Tünde által vezetett „*Helyi közpolitikák és a marginalitás (újra)termelődése hanyatló városokban*” (119465) NKFIH-kutatáshoz csatlakozott. Kutatásaimat négy vidéki város különféle típusú és különböző mértékben marginalizált mikrotéreiben végeztem. E terekben családtörténeti interjúkat készítettem, amelyeken keresztül a marginalizáció habitusra és a térbeli-társadalmi mobilitásra gyakorolt hatását vizsgáltam. Az eredményeimet esettanulmányok formájában publikáltam.

A négy kiválasztott mikrotér a négy eltérő társadalom- és gazdaságfejlesztési utat reprezentáló városon belül is különbözött, mivel a terepeim kiválasztásánál a fő szempontokat az (im)mobilitás helyi (történeti) mintázatai, a marginalizáltság foka és relacionalitása jelentette. A kiválasztott mikroterek társadalomtörténeti és településmorfológiai szempontokból is más-más módokon kapcsolódtak a vizsgált városokhoz; relatív helyzetük, belső társadalmi heterogenitásuk is eltért. A négyből két város erősen rurális jellegű, mezőgazdasági életformára épül; utóbb Jelinek Csaba és Virág Tünde (2020) az egyiket „vállalkozó mezővárosnak”, a másikat „középbirtokos mezővárosnak” nevezte. Előbbiben egy tanyavilágot, utóbbiban egy korábbi állami gazdasági telepet választottam kutatásom terepéül. Két városiasabb térben is mozogtam: a „szocialista iparvárosban” egy korábban jó, most relatíve rosszabb státuszú lakótelep lett a terepem. A leginkább marginalizált mikroteret a viszonylag jó helyzetű „kereskedővárosban”, találtam, ahol egy egykori laktanyaépületben, egy zárt tömbben található ma a város bérlakásainak alsó szegmense és a hajléktalanszálló. Ily módon e tér a város legmarginalizáltabb népességét sűríti, ahol jelentős a roma lakók aránya is, míg ez a másik városias térben kevésbé szembeötlő, a hagyományos vidéki szegénység terepein pedig kevésbé jellemző.

#### **Módszertani megfontolások és tanulságok**

Az e városokhoz tartozó mikrotereket az esettanulmányok publikálásakor anonimizáltam, mivel a családtörténetek esetleg érzékeny adatokat, összefüggéseket tartalmazhatnak. Az interjúkban résztvevők védelme érdekében és azért, mert a záróbeszámoló bizonyos részei nyilvánosságra kerülnek, a kiválasztott mikrotereket a továbbiakban *tanyavilágként, állami gazdasági telepként, lakótelepként, valamint zárt, marginalizált tömbként* említem.

A kutatási tervben a narratív élettörténeti interjút és a hozzá tartozó hermeneutikai esetrekonstrukciót (Kovács-Vajda 2002), valamint a félig strukturált interjút jelöltem meg módszertanom alappilléreként. A kutatásom folyamán — reagálva a terepeken felmerült, a marginalizációból fakadó módszertani és etikai kihívásokra — az élettörténeti interjút rugalmas keretként használtam, és ezt kombináltam a félig strukturált interjúval. A legtöbbször félig strukturált családtörténeti interjúkat készítettem, amiket lehetőség szerint kiegészítettem hosszabb narratív blokkokkal, amelyek a terekhez kötődő rutinokat, asszociációkat és érzelmeket firtatták.

Az esettanulmányi feldolgozás alapja a hermeneutikai eszerekonstrukció volt, ugyanakkor ezt is rugalmasan és csak részlegesen alkalmaztam, mivel a marginalizált tér működésének, a tértapasztalatok és a terekhez való kötődések értelmezéséhez egy fenomenológiai módszert, az interpretatív fenomenológiai elemzést (IPA – ld. Rác-Pintér-Kassai 2016) használtam. A családtörténeti (intergenerációs) mintázatok, jelentések és a térbeli-társadalmi mobilitás (illetve az immobilitás) értelmezését azonban alapvetően hermeneutikai keretben végeztem.

Az erősebben marginalizált mikroterekben gyűjtött anyag értelmezése a történetek hiányossága és töredékessége miatt módszertani kihívást jelentett. Ezen hiányok mögött ugyanis egyszerre állhatnak traumák, a marginalizáltság vagy a hajléktalanság miatt érzett szégyen, miközben az elbeszélhetőséget számos más szituatív elem és élettörténeti összefüggés is befolyásolhatja. E módszertani dilemmák kezelésében és értelmezésében sokat segített a Humboldt Egyetem Q-college „*Homelessness and Homemaking. On Different Meanings of the Home Place*” című online kutatószemináriuma, amelybe hallgatóként és időközben a tapasztalatok reflektálását segítő résztvevőként is bekapcsolódtam. (Ezek a módszertani-etikai tanulságok leginkább a *Mit jelent lakni?* című, a *Kultúra és Közösségben* közölt publikációmban jelennek meg.)

Azokat az interjúkat, amelyeket nem dolgoztam fel esettanulmányban, háttéranyagként használtam, mivel megvilágították a különféle mikroterekben élők helyzetének, életstratégiáinak és mobilitási lehetőségeinek sokféléységét. Ezt utóbb a marginalizáltság mértének és relationalitásának értelmezéséhez használtam, abból kiindulva, hogy minél heterogénebb egy tér társadalmi szempontból, annál kevésbé működik gettószerűen (Small 2008, Wacquant 2007, Virág 2020), azaz bizonyos dimenziókban annál kevésbé marginalizált. Az esettanulmányi feldolgozásnál az e térben sűrűsödő boldogulási és mobilitási stratégiák tipikus és atipikus példáit is vizsgáltam, mivel úgy véltem, hogy ezek együttes elemzése jobban kirajzolja, hogy milyen téri gyakorlatokat, boldogulási és mobilitási stratégiákat és milyen habituális rögzültségeket irányoz elő az adott mikrotér.

## **Empirikus eredmények**

Az e mikroterekben gyűjtött családtörténetek változatossága egyfelől azt mutatja, hogy ugyan a tér formálja az ott élők életét (tértapasztalatait, rutinait, (hely)kötődéseit, élethelehetőségeit és aspirációt), időben maga is változik. Következésképpen a terek marginalizáltságának foka és „működés módja” is változik, így az esettanulmányok a térben sűrűsödő boldogulási minták és mobilitási stratégiák valamint az egyéni életutak, családtörténetek kölcsönhatásait boncolgatták. A mikroterek tehát formálják az egyéni habitusokat, mobilitási utakat, ugyanakkor az egyének térhasználata, mobilitása, habitusa bizonyos mértékig maga is formálja e tereket. E környezetpszichológiában egyén-környezet tranzakcióként ismert kölcsönhatás (Düll 2015) eképpen akár tágabb értelemben társadalmi összefüggésekben a struktúra-ágencia térben leképeződő dinamikájaként is értelmezhető. Ugyanakkor minél marginalizáltabb egy tér, annál jobban megjelennek bizonyos tipikus (társadalmi tapasztalatokat tekintve típusos) motívumok az élettörténetekben és a téri rutinokban: így például a hajléktalanság tapasztalata, illetve az ezzel szorosan összefonódó állami gondozottság vagy a szétesett, diszfunkcionális család, a nagyon alacsony munkaerőpiaci és társadalmi státusz, az informális, a roma származás igen tipikus volt a *zárt, marginalizált tömbben*. Az *állami gazdasági telepen* a helyi mezőgazdasági nagyüzemhez, a városon kívüli élethez kötött léthelyzet, az összeczártság, később a munkanélküliség és az informális munkalehetőségek keresése majdnem ennyire tipikus volt.

A másik két térben, a *lakótelepen* és a *tanyavilágban* jóval diverzebb és kidolgozottabb családtörténetekkel találkoztam. Ezek visszatükrözték az ott élők változatosabb boldogulási lehetőségeit és mobilitási stratégiáit, valamint a be- és a kiköltözések által alakított (habitusbeli)

sokféleséget. A társadalmi heterogenitás ugyanakkor a marginalizáltság alacsonyabb fokát is jelentette, egy kevésbé zárt és bezárt teret (vö: Wacquant 2007, Small 2008, Virág 2020), ezért ezekre a *relatív* marginalizált terekre inkább az átmeneti tér koncepcióját használtam (ld. ehhez Vigvári András [2016] és Virág Tünde [2018, 2020] munkáit).

Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy – az előzetes hipotézisekkel és várakozásokkal ellentétben – a marginalizált térbeli-társadalmi helyzet nem feltétlenül jelenti a mobilitás hiányát, legalábbis nem a térbeli mobilitás dimenziójában. Az empirikus kutatás során éppen a *zárt, marginalizált tömbben* találtam a legtöbb mozgást, jóllehet ezek a mozgások jobbra kisebb léptékű térbeli mobilitásokat, nagyjából azonos státuszú terek közötti mozgást és a szociális ellátó intézmények közötti mozgást jelentettek, melyeket a mikromobilitás fogalmával írtam le a *Tér és Társadalomban* megjelent tanulmányomban. E mikromobilitásokban egyszerre jelent meg az intézményi eljárások okozta kényszerű mozgás és az egyéni mozgás mint az ágencia, a saját élet feletti kontroll gyakorlása, illetve ennek sikertelensége, a sodródás. A *Kultúra és Közösségben* megjelent esettanulmányban egy atipikusnak nevezhető példát, egy hajléktalanságból kikerült és szociális bérlakásban megkapaszkodott idős nő otthonteremtését vettem szemügyre a térbeli rutinok és kötődések szempontjából. Az online műhelykurzus segített abban, hogy a traumatizáltság miatt hiányos történetben ne a hézagokra, hanem a „lakásperformanszként” értelmezett énbemutatásra fókuszáljak, azaz „normális” avagy „normalizált” történetet keresése (rekonstrukciója) helyett arra figyeljek, hogy bizonyos egyéni és társadalmi tapasztalatok (traumák, hajléktalanság, szélsőséges marginalizáltság és stigmatizáltság stb.) alapvetően fragmentumokban beszélhetők el. (Ezek történetté formálásában segíthet a feldolgozás és a terápia.)

A kényszerek és a cselekvőképesség gyakorlásának a *zárt, marginalizált tömbben* sokszor nem volt tudatos, hosszabb távú stratégiája és kidolgozott narratívája; az ágencia (ellenállás) pillanatnyi élményei és az alávetettség komplex tapasztalatai rétegződtek egymásra a sokszor hiányos történetekben; e dinamikák leginkább a mozgás-mozgatás kettősében voltak megfoghatók. Ezért is látszott célszerűnek e teret a szociális munkások perspektíváján, azaz a munkájukon, a segítség gyakorlatain keresztül is értelmezni. Ezt kettős perspektívából igyekeztem vizsgálni az *Esélyben* megjelent tanulmányomban: egyfelől arra kerestem a választ, hogy milyen egyéni gyakorlatai vannak a segítségnek, azaz mit jelent például kimozgatni, kimozdítani valakit a hajléktalanságból, másfelől arra, hogy mi az eredője ezen egyéni segítségi gyakorlatoknak és érzékenységnek. Ez utóbbi mögött szintén a származási családból és párkapcsolatokból hozott sérüléseket, bántalmazottságot és megküzdést, azaz fokozott önreflexiót találtam.

A másik erősebben marginalizált térben, az *állami gazdasági telepen* is a fragmentáltság volt az empirikus anyag fő jegye. (A személyes történeteket részben helyettesíti a „hőskor” a maga mítoszaival és anekdotáival). Itt már megjelentek, de összességében kevésbé voltak jellemzőek a kidolgozott, nagyobb időtávot átölelő családtörténetek, miközben az immobilitás erősebben jelent meg az idősebbek történeteiben. (Jóllehet a még távolabb eső tanyákról való beköltözés általános volt ezekben, ami az életformát meghatározó mikromobilitásnak, relatív helyzetjavulásnak tekinthető). A másik tipikus mobilitási mintázat a távolabbról érkező, alacsony státuszú agrárproletárok beköltözése, akiket a munkahely és a lakóhely egysége vonzott ide. Az *állami gazdasági telepen* a helybe zártság tapasztalata leginkább a belenyugvó és kényszerű immobilitás (Schewel 2020) összefonódó dinamikáival írható le. Az e térbe való beáramlás ugyanakkor újra érezhetővé vált az utóbbi évtizedekben, ma is érkeznek ide a városból kiszorult, a növekvő albérlet- és ingatlanárak miatt ide költöző fiatalok.

A két rurálisabb város két különböző társadalomtörténetű és morfológiájú mikroterét tudatosan választottam, hogy a családtörténeteken keresztül is vizsgálhatóvá váljanak a pusztai/telepi és a tanyai

terek (im)mobilitásra gyakorolt hatásai. Az empirikus anyag visszatükrözi a társadalomtörténeti, illetve társadalommorfológiai alapvetést (Erdei 1971, 1973, Tamáska 2013), miszerint a tanyai lét erősebben köt a városhoz, mint a pusztai vagy telepi élet. Az *állami gazdasági telep* marginalizált pozícióját nem pusztán a város távolsága, hanem a gazdaság infrastrukturális és logisztikai elszigeteltsége is súlyosbítja. Ez akkor is így van, ha az itt élők a telepre mint városi térre gondolnak, hiszen a még távolabbi és elszigeteltebb tanyákról költöztek ide. A kiáramlás ellenére ugyanakkor a régebben itt élők részben bennragadásukat, kisebb részt helykötődésüket (Dúll 2015) hangsúlyozzák.

A tanyai térben még erősebben van jelen a helykötődés (Dúll 2015), főleg az itt élő idősök gyökeresedtek meg ebben a felmenőik által lakott térben, és ezen a lakó és termelő funkciók vagy a tanyai életmód változása sem változtatott érdemben. Immobilitásuk azonban közelebb áll a választott immobilitáshoz (Schewel 2020), miközben életmódjuk is erősebben kötődik a városhoz. (Ezt erősíti a tanyagondnoki szolgálat is.) E mikrotér nem pusztán a tanyai funkciók változása okán, hanem a fluktuáció, a növekvő társadalmi heterogenitás miatt is közelít az átmeneti térhez. E mikrotérben találkoztam magasabb státuszú városból kiköltözőkkel, a hagyományos tanyai életformába belenőtt és ahhoz ragaszkodó idősökkel (konferenciaelőadás keretében dolgoztam fel ezt a történetet), a városi térből kiszorult alsó osztályi családokkal és a peremen élőkkel. Mindez ezt mutatja, hogy a tanyai tér maga is átalakulóban van, vagy egyfajta „patchwork” tér,<sup>1</sup> ahol nagyon eltérő életmódú vagy státuszú egyének (családok) kerülhetnek egymás mellé, akik örökölt vagy hozott életformájukkal, habitusukkal aktívan alakítják e tereket. Ezeket a térformáló, a hagyományos tanyai teret átalakító hatásokat vizsgáltam egy tanyai térbe mélyen beágyazott, de innen egy európai nagyvárosba költöző, majd a tanyai térbe visszaköltöző, sikeres középkorú pár otthonteremtésén keresztül. (A lektori vélemények után az átdolgozott változatot leadtam az *Intersections* folyóiratnak). Ez a mobilitási pálya elsősorban a transznacionális migrációra alapozott térbeli mobilitás, ugyanakkor társadalmi mobilitással is járt, mivel a tanyai térbe való visszaköltözés magasabb társadalmi (munkaerőpiaci) pozíciót, stabilabb gazdasági pozíciót körvonalaz, amihez polgárosultabb életszemléletet és életmód társul.

Mindkét átmeneti térként értelmezett mikrotér – akár a tanyavilágról, akár a városi lakótelepről van szó – folyamatosan változik, a be- és kiköltözések aktívan alakítják. E térformáló hatás a tanyavilágban volt különösen szembeötlő, míg az egyéni életforma viszonylag szabad alakításának lehetősége és ennek a térbeli rutinokra, a habitusra, az értékorientációkra gyakorolt hatásai a marginalizált falusi telepről a *lakótelepre* kerülő roma család esetében voltak jól megfoghatók. (Ezt egy esettanulmány keretében értelmeztem a *Szociológiai Szemlében*.) E két átmeneti térben (átalakuló térben) tehát jobbra a térbeli és társadalmi mobilitás összefonódásáról, az életforma szisztematikus és tartós megváltozásáról beszélhetünk.

## Elméleti hozadékok

Az esettanulmányok alapvetően a mikroterek és az egyéni életutak kölcsönhatásait vizsgálják, a mikroszintre irányuló figyelem ugyanakkor a mezoszintet (mikrotér és város relációja) és a makroszintet is mozgásba hozza. Mind az atipikusnak, mind a tipikusnak tekinthető esetek megkövetelték a mikroszint összeolvasását a nagyobb társadalmi változásokkal és mobilitási trendekkel (Andorka 1982, Hajdu-Huszár-Kristóf 2019, Huszár-Balogh-Győri 2020). Az egyéni életutak és családtörténetek elemzése azért kínált egy jól használható értelmezési keretet, mert ebben az adott térben tipikus társadalmi változások, mobilitási utak és tapasztalatok ugyanúgy megragadhatóak voltak, mint a váratlan, az előzményeiből nem levezethető egyéni reakciók (ld. pl. Bourdieu 2000, 2002

---

<sup>1</sup> Váradi Monika szóbeli közlése a korábbi, Kovács Katalinnal együtt végzett terepmunkájuk alapján.

2009 [2000]). A kutatócsoport többi tagjával jegyzett *Zsugorodó városok és társadalmi egyenlőtlenségek* című, a *Szociológiai Szemlében* megjelent tematikus szám előkészítése azt mutatta, hogy a mikro-, mezo- és makroszint ilyesféle esettanulmányi összekapcsolódása más kutatók számára is hasznos eredményeket hozhat.

Az empirikus elemzés során mind a mobilitásról, mind az immobilitásról, mind a habitusról árnyaltabban kezdtem gondolkodni, az elméleti fogalmakhoz reflexívebben viszonyultam. (Ezt az elméleti érést jelzik a korábban jegyzett, részben elméleti vagy több esetet feldolgozó publikációk.) Az állandó mobilitási mintázatokkal leírható mikroterek helyett arra lettem figyelmes, hogy e terek változnak, mégpedig nem csak a helyi fejlesztéseknek köszönhetően, hanem a ki- és beköltözések miatt is, mivel ezek különféle téri rutinokat, életmódot, boldogulási és mobilitási mintákat és habitusokat hoznak e terekbe. Ennek megfelelően az immobil habitusnak van ugyan magyarázóereje, mivel ennek a habituálisan rögzült elemei könnyen azonosíthatóak a városhoz kötődő ellenszenvben, az iskolai bentlakás vagy a városi, magasabb státuszú munkahely elkerülésében, miközben sokszor testi tünetekben is megjelentek, és esetenként még inkább fokozták az idegen helyek elkerülését. Ám az élet- és családtörténetekre irányított figyelem megmutatta, hogy az immobilitás is rétegzetten hat a térbeli rutinokra, motivációkra és mobilitási aspirációkra. Ugyanakkor ezek a reakciók akár az egyén élettörténetében is változó (akár felülírható) dinamikákban és különféle immobilitás-típusokban fogható meg. Ezek végiggondolásához és megragadásához leginkább Schewel (2020) és Váradi Monika (2020) munkái nyújtottak elméleti támpontokat.

Az immobilitás problematizálása vezetett ahhoz, hogy az elemzésekben a mobilitás és immobilitás egyéni, illetve családtörténeti dinamikáira (ld. ehhez: Váradi 2020) fókuszáljak. A térben kisebb hatókörű, jobbra azonos társadalmi státuszú közegek és pozíciók közötti mozgások és a kevésbé tartósan bizonyuló elmozdulások leírására a mikromobilitás fogalmát adaptáltam (Porcelli et al. 2014). A családtörténetekre, tértapasztalatokra irányított figyelem megmutatta, hogy az immobilitás mögött egy sor mikromobilitás húzódhat: ezek mély marginalizáltság esetén inkább cirkulációt jelentenek, következésképpen nem segítik elő a jelentősebb és tartósabb térbeli-társadalmi mobilitást, más esetekben azonban ezek a mikromobilitások akár az adott marginalizált téren belül is az ágencia megtapasztalását jelenthetik, és ily módon katalizálhatják a mobilitást (ld. a *Szociológiai Szemlében* megjelent elemzést). A legmarginalizáltabb terepen, a *zárt, marginalizált tömbben* az immobilitás mellett illetve helyett mikromobilitásokat, mozgások és mozgatók összefonódó dinamikáit találtam. Az itt lakók egy részének az immobilitás, azaz egy biztonságos és kényelmes otthon elérhetetlennek tűnt. (Ezt boncolgatja a *Tér és Társadalomban* megjelent tanulmány.)

A mikromobilitás fogalmának használata végül azt az elméleti kérdést tematizálta, hogy mennyire lehet tartós a térbeli mobilitást kísérő pozíció- vagy életmódváltás, azaz mennyiben értelmezhető társadalmi mobilitásként a szisztematikus változások az egyén relatív társadalmi helyzetében és életmódjában (vö: Andorka 1982). Az egyéni, illetve családi esettanulmányokkal igyekeztem megragadni a társadalmi helyzet relatív változását és ennek egyéni vagy családtörténeti jelentőségét, illetve megélt tartalmát. E keretben tehát a marginalizált térből való kiköltözés, a hajléktalanságból való kikerülés, vagy épp a visszaköltözés a tanyára elsősorban térbeli mobilitás, ami azonban tartalmától, tartósságától függően hordozhatja a társadalmi mobilitás elemeit, ígéretét is. Ezzel az egyén életmódjának szisztematikus és tartós átalakulását a társadalmi mobilitás fogalmához közelítettem; egyfelől azért, mert a mobilitás megélt tartalma (jelentése, jelentősége) a szubjektív mobilitás fogalmával teremt elméleti kapcsolódási pontokat (ld. pl. Huszár-Záhonyi 2018), másfelől azért, mert az életmód és az orientációs pontok tartós változását nem csak az aspirációk változása kíséri: az életmódbeli változásokkal járó térbeli mobilitások több esetben együtt jártak a társadalmi pozíció megváltozásával. Leginkább az átmeneti terekhez köthető mobilitási pályákban fonódott össze

a térbeli és társadalmi mobilitás, azaz, a kiköltözés vagy épp a migráció, egy új munkaerőpiaci pozícióval társulva, a társadalmi státusz megváltozásához is vezethetett.

Mivel azonban a térbeli mobilitás nem feltétlenül jár együtt társadalmi mobilitással, felvetődik a kérdés, hogy mennyire tartósak ezek az életmódot formáló hatások. Ezt elméleti szempontból a prekaritás fogalma segített végiggondolni. Abból a szakirodalmi összefüggésből indultam ki, hogy mivel a marginalitás és a prekaritás a megélt élethelyzetekben összefonódhat, a peremre szorultság, a korlátozott intézményi hozzáférés, a relatív depriváció és a szegénység, valamint a létfeltételek bizonytalansága egymás hatását erősíthetik (Wacquant 2007, Han 2018). Ezért célszerűnek látszott a *Szociológiai Szemlében* elemzett, a falusi marginalizált térből egy városi átmeneti térbe (az iparvárosi *lakótelepre*) érkező család helyzetét a bizonytalanságra, a családi stratégiára és a férfi (prekárius) munkavállalói tapasztalataira irányítva is értelmezni. Ebben a megjelenés alatt álló, angol nyelvű tanulmányban a prekaritás megélt tapasztalatait vizsgálom, valamint azt, hogy miként fonódik össze egy roma család térbeli és társadalmi mobilitási pályája a létbizonytalansággal. A várt szakirodalmi összefüggésre rácafolva, a prekaritást súlyosbító, ám a család mobilitását biztosító lakáshitel nyomasztó súlya ellenére sem vesztette el a folyamatos szűkösségben élő család a jövőre irányultságát (Candeias 2012, Han 2018, Standing 2011). Ez az ágencia egyik jelének tekinthető. Ugyanakkor megélhetést övező és a mobilitási pályát kísérő bizonytalanság nyomot hagy a következő generáció habitusán és mobilitási aspirációin.

A habitus Bourdieu-i fogalmát reflexíven alkalmazva, egy olyan sajátos észlelési, gondolkodási és cselekvési sémaként fogtam fel, ami a határain belül képes a változásra, mivel egyszerre strukturáló és strukturált struktúra (Bourdieu 2000, 2002). Az empirikus elemzés során a figyelmemet a habitus (korlátozott) adaptációs képességére irányítottam. A kutatási tervben szereplő immobil habitus, valamint a szakirodalomban előforduló „jelzős” habitusok („diszfunkcionális”, „destabilizált”, „osztott” avagy „hasadt” - Bourdieu 2000, Naudet 2018, „összebékített” – Ingram-Abrahams 2016 ) helyett így a habituális kötöttségek és az egyéni ágencia összjátékára, azaz a habitus időben is változó *dinamikájára* figyeltem. A családtörténeti elemzési keretben az intergenerációs szemlélet különösen gyümölcsöző volt, hiszen a hosszabb távú vizsgálódás még a kisebb léptékű, szinte észrevétlen habituális változásokat is láthatóvá tette, és emellett az intergenerációs hatásokat (ezek kontinuitásait és diszkontinuitásait) is beemelte az elemzésbe.

A mikroterek és a habitusok kölcsönhatására irányított figyelem azt jelentette, hogy a tér által előírányzott boldogulási és mobilitási lehetőségek, valamint az egyéni térhasználatok, rutinok egymásra gyakorolt hatásait is vizsgáltam. Így esetenként a mikroterekben megjelenő új életformák, habitusok térformáló hatását is szemügyre vettem. A habitus térbeliségét, a testiesült gyakorlatokat, rutinokat Bourdieu heksziszként teoretizálta (Bourdieu 2000, 2009 [2000], Fáber 2018). A habitus testiesült tartalmait a (társadalmi) helyérzet (sense of (social) place) fogalmán keresztül vizsgáltam, ami lehetővé tette, hogy a mindennapi térbeli rutinokat, testbe vésett tudásokat és az épített környezethez való (esztétikai) viszonyt is a habitus fogalmával elemezzem (Hillier-Rocksby 2002). A marginalizált helyekhez való kötődés kérdését az otthonteremtés perspektíváján keresztül is vizsgáltam több esettanulmányban, ami a habitus és a belakott tér (habitus-habitat) összefüggései, valamint az otthonosnak érzett, *megélt fizikai és társadalmi* tér vizsgálata felé is utat nyitott (Bourdieu 2000, 2002, Berger 2018, Hillier-Rocksby 2002).

Végül a habitus mint fogalom használata bizonyos elméleti alapú (fogalmi) általánosításra (Kvale 1994) is lehetőséget biztosít, hiszen az esettanulmányok a habituális kötöttségek és a változás dinamikáinak értelmezésével a társadalmi változások egyénekre, családokra gyakorolt hatásait is górcső alá veszik, ily módon voltaképpen az egyéni életutakban és családtörténetekben megjelenő típusos társadalmi tapasztalatok egyéni szintű megragadására törekednek. Mindez azért lehetséges, mert a habitus, bár

egyéniessült formában válik a megélt élettörténet formáló erejévé, nemcsak partikuláris, személyiség szintű, hanem társadalmi hatásokat is sűrít, mivel minden esetben transzindividuuális (Bourdieu 2000, 2002).

#### Hivatkozott irodalom:

Andorka Rudolf (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest

Berger Viktor (2018): *Térré szótt társadalmiság*. Budapest: L'Harmattan

Bourdieu, Pierre (2000): Bodily Knowledge. In: *Pascalian Meditations*. California: Stanford University Press 128-164.

Bourdieu, Pierre (2002): Habitus. In Hillier J. – Rooksby E. (eds.): *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot, Burlington: Ashgate 17-37.

Bourdieu, Pierre (2009 [2000]): *A gyakorlat elméletének vázolata. Három kabil etnológiai tanulmány*. Budapest: Napvilág Kiadó

Candeias, Mario (2012 [2007]): Az osztály megszűntetése és újrateremtése. A „lehetetlen” prekariátus a töredezettség és a mozgalom között. *Fordulat* 5(19): [Prekariátus //Igazságosság, elismerés és kapitalizmus 2012/3.]: 76-99.

Dúll Andrea (2015): Amikor messze van az „odakinn” az „idebenn”-től: a helyváltogatás és az identitás összefüggései. In Keszei Andrea – Bögre Zsuzsa (szerk.): *Hely, identitás, emlékezet*. Budapest: L'Harmattan 19-33.

Han, Clara (2018): Precarity, Precariousness, and Vulnerability. *Annual Review of Anthropology*, 47:331-343 <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102116-041644>

Hajdu Gábor - Huszár Ákos - Kristóf Luca (2019): Mobilitás és társadalmi integráció. *socio.hu*, 8(4): 51-70. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.4.42>

Huszár Ákos – Balogh Karolina – Győri Ágnes (2020): A társadalmi mobilitás egyenlőtlensége a nők és a férfiak között: közeledés vagy távolodás? In: Kovách Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont, 35–77.

Huszár Ákos – Záhonyi Márta (2018): A szubjektív mobilitás változása Magyarországon. *Demográfia*, 61 (1): 5–27. doi: 10.21543/Dem.61.1.1

Ingram, Nicola – Abrahams, Jessie (2016): Stepping outside of oneself: how a cleft-habitus can lead to greater reflexivity through occupying 'the third space'. In: Thatcher, Jenny - Ingram, Nicola - Burke, Ciaran - Abrahams, Jessie (eds.) *Bourdieu: The Next Generation: The development of Bourdieu's intellectual heritage in contemporary UK sociology*, 168- 184.

Jelinek Csaba – Virág Tünde (2020): Zsugorodó városok és társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Szociológiai Szemle* 30(2): 4-27.

Kovács Éva – Vajda Júlia (2002): *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek*. Budapest: Múlt és Jövő

Kvale, S. (1994). Ten Standard Objections to Qualitative Interviews. *Journal of Phenomenological Psychology*, 25(2):147-173. <https://doi.org/10.1163/156916294X00016>

- Erdei Ferenc (1973): *Parasztok*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Erdei, Ferenc (1971): *Város és vidéke*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó
- Fáber Ágoston (2018): *Pierre Bourdieu: Elmélet és politika*. Budapest: Napvilág Kiadó, 53-64.
- Naudet, Jules (2018): *Stepping into the Elite: Trajectories of Social Achievement in India, France, and United States*. New York: Oxford University Press
- Rácz József - Pintér Judit Nóra - Kassai Szilvia (2016). *Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) elmélete, módszertana és alkalmazási területei*. Budapest: L'Harmattan
- Porcelli, Paola – Ungar, Michael - Liebenberg, Linda - Trépanier Nathalie (2014): (Micro)mobility, disability and resilience: exploring well-being among youth with physical disabilities. *Disability & Society*, 29(6): 863-876. <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.902360>
- Schewel, Kerilyn (2020). Understanding Immobility: Moving Beyond the Mobility Bias in Migration Studies. *International Migration Review*, 54(2), 328–355. <https://doi.org/10.1177/0197918319831952>
- Small, Mario Louis (2008): Four reasons to abandon the idea of 'the ghetto'. *City and Community* 7(4): 389-398.
- Standing, Guy (2011): *The Precariat. The New Dangerous Class*. London-New York: Bloomsbury, 1-26.
- Tamáská Máté (2013): *Falvak az uradalmak helyén*. Budapest: Martin Opitz Kiadó
- Váradai Monika Mária (2020): Az (im)mobilitás dinamikái vidéki terekben – szakirodalmi kitekintés, empirikus kiegészítésekkel. *Tér és Társadalom*, 34(3): 114-14. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3279>
- Virág Tünde (2018): Spatial Marginalization of Roma in Bulgaria and Hungary. CAS Sofia Working Paper Series, 10. Sofia: Centre for Advanced Study (CAS), 1-31.
- Virág Tünde (2020): Demográfiai polarizáció, térbeli és társadalmi marginalizáció két zsugorodó középvárosban. *Szociológiai Szemle* 30(2): 27-49.
- Vigvári András (2016): 'Rural poverty' in urban spaces of Budapest. Research proposal for examining spatial inequality in contemporary Hungary *socio.hu* 6(4): 47-61.
- Wacquant, Loïc (2007): Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. *Thesis Eleven*, 91(1): 66-77.



## **Adminisztratív rész**

A posztdoktori kutatásomban és a hosszabbítási kérelemben vállalt szakmai feladatokat teljesítettem. A kutatásban négy terepen összesen 56 interjú (18 intézményi és 38 családi) készült; összesen 8 tanulmány (2 megjelenés alatt), 1 recenzió és 7 konferenciaelőadás (ebből 2 önálló, tanulmányként nem továbbfejlesztett) kapcsolódik a posztdoktori kutatáshoz. Ezek közül a 6 tanulmány kizárólag a posztdoktori kutatás terepeihez kapcsolódik, ezért úgy döntöttem, hogy a szerkesztés alatt álló kötetbe csak ezek kerülnek be, mivel elegendő empirikus anyagot szolgáltatnak az így mind tematikusan, mind az adatfelvételi és -elemzési módszertan tekintetében erősebben összetartó kötethez. A négy terepből az erősen marginalizált térrel 3 magyar nyelvű, a lakótelepi átmeneti térrel 1-1 magyar és angol nyelvű (megjelenés alatt álló), a tanyavilággal 1 megjelenés előtt álló angol nyelvű folyóiratcikk és egy eddig konferenciaelőadások keretében értelmezett esettanulmány foglalkozik. (Ezen az anyagon a záróbeszámoló időszakában is dolgoztam, és 2021 szeptemberében mutattam be a IX. Falukonferencián, ez azonban időben már kívül esik a beszámolási időszakon.) A volt állami gazdasági telepen gyűjtött anyagot egy konferenciaelőadás keretében mutattam be.

A hosszabbítási kérelemben foglaltakat szinte maradéktalanul sikerült teljesítenem: 2021 tavaszán (2020/5. számként) megjelent egy magyar nyelvű tanulmányon a *Kultúra és Közösség* című folyóiratban. A járványhelyzet miatt elhalasztott „*Précarité au fils du temps – trajectoires brisées, trajectoires maîtrisées*”, Párizsba tervezett konferenciát végül nem tartották meg a szervezők, a felajánlott publikációs lehetőséggel azonban éltem: egy angol nyelvű kéziratot adtam le a készülő konferenciakötetbe, ami a Párizsi L’Harmattan Kiadó gondozásában fog megjelenni. Ez évben egy másik angol nyelvű kéziratot is benyújtottam az *Intersections* folyóirat tematikus felhívására (*Individual success, collective failure? The process and consequences of social (im)mobility in neo-liberal times*) reagálva. A lektori vélemények után átdolgozott változatot szintén leadtam. A külföldi, illetve idegen nyelvű publikációs lehetőségek kihasználása miatt a könyv szerkesztése némi késedelmet szenvedett, vállaltam azonban alapvetően a szerkesztésre és kéziratelőkészítésre vonatkozott. A tematikus csomópontokat megtaláltam, az átmeneti tér és a marginalizált tér fogalma mentén szervezhető kötet a tematikus szempontból a mikroterek köré csoportosított esettanulmányok. A bevezető tanulmány és a konklúzió gondolati váza, módszertani alapvetései megtalálhatók a szakmai beszámolóban; az esettanulmányok egybefűzését segíti, hogy hasonló struktúrában íródtak.

Az írott publikációk mellett a posztdoktori kutatás alatt igyekeztem megragadni más disszeminációs lehetőségeket is, a konferenciaelőadások mellett a legfontosabbnak 2018-as VI. Alföld Konferencián „*A perifériakutatás módszertani és etikai dilemmái*” című kerekasztalbeszélgetésen való részvételemet, illetve 2019-ben a Humboldt Egyetem Q - College „*Homelessness and Homemaking. On Different Meanings of the Home Place*” című online kutatászemináriumába való bekapcsolódásomat tartom.

A szakmai beszámolóhoz az EPR felületen nem kapcsolt, de a részbeszámolókból szereplő konferencia-előadások:

2018. október 12-én „*A hely szelleme, a terek ereje: helyek és történetek kapcsolata*” címmel előadást tartottam a *'Genius loci – A terek és a helyek szociográfiája'* kötet-előkészítő workshopon, Vácon, amelyet részben a Fiatal Írók Szövetsége, részben a Magyarország Felfedezése Alapítvány szervezett

2018. október 26-27-én előadást tartottam „*Női szerepek és tapasztalatok folytonossága egy többszörösen marginalizált térben*” címmel az *Emlékek, szövegek, történetek – Női folklór szövegek* konferencián, amelyet az MTA BTK Néprajztudományi Intézet szervezett

2018. november 12-én „*A marginalitás újratermelődésének nyomában: intézményes és egyéni játszmák, tér és narratíva*” címmel szerepeltem a „*Helyi közpolitikák és a marginalitás (újra)termelődése hanyatló városokban*” NKFIH-kutatás keretében rendezett workshopon.

2019. június 25-28-án „*Immobility under the busy surface of 'micromobilities': Embodied survival practices and mobility trajectories in a multiply marginalised place in Hungary*” címmel előadást tartottam a European Society for Rural Sociology konferenciáján Trondheimben

2019. október 24-26-án „*Sebzettség és szakmai identitás két szociális munkás történetében*” címmel előadás MSZT éves konferenciáján Budapesten